

pisu iz ove knjige plod su putovanja između 1974. i 1987. te uvida u važniju publicističku i znanstvenu literaturu o datoj problematici. Ako ovom opsežnom radu ne pristupimo kao djelu sa strogo znanstvenim aspiracijama već ga promatramo onako kako treba, kao vrijednu građu desetljećima sakupljanu i slaganu, tada će nas ukupan rad profesora Stjepana Krpana oduševiti zbog preciznosti i selektivnosti u bilježenju, zbog ustrajnosti u sakupljanju građe i oslikavanju jednog svijeta koji nestaje ili se bar u ova naša vremena bitno mijenja. Upravo zato ovi zapisi i nisu znanstveni rad iako ga mogu upotpuniti i obogatiti.

Već na samu početku, u Predgovoru, autor nam pruža svoju procjenu brojnosti pripadnika hrvatske manjine u Rumunjskoj (8.000), Mađarskoj (90.000), Čehoslovačkoj (4.000), Austriji (45.000) i Italiji (3.000). Kako precizni podaci i ne postoje, ovu procjenu s kojom se uglavnom slaže većina znalaca, pa i same manjine, možemo prihvatiti kao uglavnom dovoljno blisku stvarnom stanju. Istina, možda bi neke brojke iz opreza trebalo unekoliko umanjiti, što se posebno odnosi na broj Hrvata u Gradišću. To stoga jer više treba uzimati sve očiti razorni utjecaj radnih migracija, dnevnih i tjednih, industrijalizacije i urbanizacije na prije vrlo postojanu ruralnu strukturu njihove zajednice. Tek bi ozbiljnija istraživanja trebala da pruže preciznije odgovore o brojnosti te manjine, ali i hrvatskih manjinskih grupa u ostalim navedenim državama u kojima su ovi, uz spomenute, podložni još pogubnijim utjecajima i pritiscima više-manje otvorene asimilacije i grubih nasilja vlasti nad bićem manjine, kao primjerice u Rumunjskoj, gdje je taj pritisak ravan etnocidu.

Od ukupno 73 dokumentarna zapisa o hrvatskim selima u ovih pet država, 27 ih je već objavljeno u izdanjima Matice iseljenika Hrvatske, u mjesečniku »Matica« i godišnjaku »Iseljenički kalendar« u razdoblju od 1978. do 1982. u nešto manjem opsegu nego što su u knjizi objavljeni. Autor je konzultiranjem literature i dostupne građe nastojao dati što cjelovitiju sliku sadašnjosti i donekle prošlosti pripadnika hrvatskih manjinskih skupina, posebno uvjeta za održavanje njihove tradicije i jezika kao stupa opstanka manjine. Prilozi obiluju

podacima dobivenim na samom mjestu, pregledom raznovrsne građe i literature ili jednostavno promatranjem. Upravo promatranje i bilježenje in situ možemo smatrati najvećom vrijednosti za svakog ozbiljnijeg istraživača u budućnosti. A tada možda neke od opisanih situacija nećemo moći sresti više nigdje osim u ovakvim radovima. Najveći dio iznijete građe gotovo je nemoguće provjeravati, ali se upravo zato autor pobrinuo da na obilascima snimi što više, te tako dađe podlogu vjerodostojnosti svojih viđenja. Prilozi su složeni u cjeline po državnoj pripadnosti. Svaki odjeljak popraćen je i nizom fotografija te kraćim popisom najvažnije relevantne literature, kako novije, tako posebno i one starije. Ima tu putopisa, publicistike, ali i znanstvenih rasprava. Autor nam za bolje snalaženje pruža karte dotičnih područja s ucrtanim selima u kojima žive naši sunarodnjaci. U svakom slučaju, ova zbirka lijepih putopisa pruža nam izvanredan uvid u sadašnji trenutak hrvatskih narodnih manjina u susjednim zemljama i Čehoslovačkoj, a dojam je nadopunjen korištenjem ostale građe, literature te fotografskom slikom i geografskom kartom.

Tihomir Dumančić

#### НАРОДЫ МИРА:

историко-этнографический справочник

(Гл. ред. Ю. В. Бромлей)

Москва: Советская энциклопедия, 1988. 624. с.

Kraj XX stoljeća negdje je u svijetu obilježen etničkim osvješćivanjem i trnjenjem.

Osnovne društveno-gospodarske i političke promjene, nastale u svijetu poslije drugoga svjetskog rata, značajno su utjecale na kretanje etničkih procesa. Uspostavljanje socijalističkog društvenog uređenja u nizu zemalja svijeta, stjecanje (državne) nezavisnosti u više od sto zemalja, koje su dotad bile

kolonije ili polukolonije,<sup>1</sup> ubrzani društveno-gospodarski razvitak i industrijalizacija mnogih zemalja pobudili su porast interesa šire javnosti za etničke i nacionalne probleme. Značaj tih problema uzrokovan je i time što su povijest i suvremeni razvitak mnogih zemalja svijeta u znatnoj mjeri uvjetovani uzajamnim odnosima naroda koji su u njima naseljeni. Nepoduđaranje državnih granica s etničkim, prisutnost u nizu zemalja velikih grupa imigranata često dovode do komplikacija u odnosima među državama, koji katkada prelaze u međunarodne sukobe.

Osim toga, etničke se i nacionalne suptnosti prilično rijetko očituju u čistom vidu. U mnogim slučajevima teško ih je odvojiti od proturječnosti koje se pojavljuju na religijskoj i rasnoj osnovi. Stoga se kao bitna osobina svojstva naroda pokazuje njihovo određivanje konfesionalnom i rasnom pripadnošću.

Da bi se razumjele svojstvenosti suvremenog stanja etnosa treba upoznati njihovo pomijeklo (genezu) i etničku povijest. Valja se također sjetiti da se iskrivljeni podaci o etnogenezi često iskorištavaju sa šovinističkim i nacionalističkim ciljevima. U svezi s tim vrlo je važno imati u vidu da se golema većina suvremenih naroda svijeta stvorila i oblikovala na kraju krajeva mišljanjem tokom dugoga povijesnog razvitka i u zapletenim etničkim i migracijskim procesima.

Sažeti enciklopedijski priručnik *Narodi svijeta* namijenjen je širokom krugu čitalaca — znanstvenim radnicima, nastavnicima, studentima, praktičarima. Publikacija je prvi pokušaj da se priredi *enciklopedijski priručnik s podružja etnografije*.<sup>2</sup> Njome se hoće, kako stoji u predgovoru, izraziti »suvremenu razinu razvitka marksističko-lenjinističke etnografije, a unekoliko i svega

kompleksa znanosti što proučavaju različite aspekte karakteristika stanovništva (lingvistike, antropologije, znanosti o religiji, demografije i dr.)« (str. 5).<sup>3</sup>

U ovom se priručniku daje etnografska karakteristika naroda svijeta, spoznaje o njihovoj tradicionalnoj kulturi i načinu života, tradicionalnim društvenim institucijama, te za ovaj ili onaj narod specifičnim etničkim procesima. U suvremene društveno-gospodarske odnose, klasni sastav, stanje privrede, probleme industrijalizacije i urbanizacije, profesionalnu kulturu zadire se onoliko koliko je potrebno da bi se moglo razumijeti etničke probleme.

U pripremanju ove publikacije sudjelovao je široki krug učenjaka.<sup>4</sup> Razmatranje cijele strukture i abecednog popisa naroda u priručniku obavljeno je na Znanstvenom vijeću Instituta za etnografiju »N. N. Mikluho-Maklaj« Akademije znanosti SSSR. Među autorima priručnika nalazi se gotovo 150 učenjaka iz raznih gradova Sovjetskog Saveza. (Kao autorski kolektiv pojavljuju se učenjaci saveznih republika, niza autonomnih republika i oblasti.)

Priručnik se sastoji iz četiri dijela. U prvom se nalaze četiri rasprave što prikazuju bitne značajke etničke (u širokom smislu te riječi) situacije: etnosi i etnički procesi u svijetu u cjelosti, ljudske rase, jezici naroda svijeta i religijski sastav stanovništva svijeta. Drugi se, centralni, dio sastoji od približno 1000 članaka (natuknica) različitih dužina o narodima. Međutim, ipak je okarakteriziran znatno veći broj etnosa (etničkih zajednica), budući da se u mnogim slučajevima u jednom članku daje prikaz skupine srodnih naroda bliskih po kulturi i načinu života. Posebne natuknice načelno su posvećene onim narodima čiji broj premašuje pet tisuća žitelja. Izuzetak je učinjen samo

<sup>1</sup> Vidi i: Alter, P. *Nacionalizam*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985, str. 118—23.

<sup>2</sup> Ovakvom relativno kratkom a ipak obuhvatnom i sistematskom enciklopedijskom priručniku prethodilo je više radova o etnicitetu i narodima svijeta kao što su na primjer: *Народы мира. Этнографические очерки*, в 18 тт. (Москва, 1954—66), *Атлас народов мира* (Москва, 1964), *Страны и народы. Научно-популярное географо-этнографическое издание*, в 20 тт. (Москва, 1978—85), *Этнические процессы в современном мире* (Москва, 1987). Spomenimo samo da je u Jugoslaviji objavljen donekle sličan priručnik manjeg opsega (Vlahović, P.

*Narodi i etničke zajednice sveta*. Beograd: Vuk Karadžić, 1984), koji (pored nekih manjkavosti) ima svojevrsnu prednost u odnosu na *Narode svijeta* jer uključuje i neke danas nepostojeće i jedva još postojeće etnije.

<sup>3</sup> »Važan je zadatak publikacije — kritika šovinističkih, nacionalističkih i rasističkih koncepcija, iznošenje na vidjelo njihove znanstvene neuvjerljivosti.« (str. 5)

<sup>4</sup> Glavni redaktor jest akademik Ju. V. Bromlej, autor nekoliko knjiga o etnografiji i etnicitetu: *Этнос и этнография* (Москва, 1973), *Современные проблемы этнографии (очерки теории и истории)* (Москва, 1981), *Очерки теории этноса* (Москва, 1983), *Этносоциальные процессы* (Москва, 1987).

za stanovite male narode, prije svega za indijanske narode Amerike.

U nizu slučajeva izdvajanje naroda bilo je skopčano sa znatnim poteškoćama: u pojedinim područjima Afrike, Azije, Oceanije i Južne Amerike kadšto je teško zaključiti što je ova ili ona grupa stanovništva — je li ona narod (etnos), dio naroda (subetnos, etnografska grupa), skupina naroda (metaetnička zajednica) ili zajednica neke druge vrste (politička, rasna, konfesionalna itd.). Naročito se to odnosi na zajednice što su »zaostale« u svojem društveno-gospodarskom razvitku i što su zadržale ostatke rodovsko-plemenskih dioba. Sve takve i tome slične prijemne okolnosti napomenute su u odgovarajućim natuknicama.

U natuknicama o narodima, obično se nalaze ovi podaci: ime naroda prihvaćeno u ruskom jeziku, samoimenovanje, druga imena; zemlja (država) ili zemlje u kojima živi određeni narod, glavno područje naseljavanja u zemlji, ukupno brojno stanje naroda, a isto tako njegova brojnost u pojedinim zemljama (u Sovjetskom Savezu također po saveznom i autonomnim republikama, autonomnim oblastima i okruzima); antropološki osobina; jezik i njegovi dijalekti, raširenost dvojezičnosti, karakter pismenosti; religijska pripadnost; etnogeneza i sažeta etnička povijest; tradicionalna zanimanja i njihovo suvremeno stanje; tradicionalna naselja (naseobine) i stanovi (kuće); tradicionalna odjeća; narodna hrana; tradicionalno društveno uređenje: sistemi srodstva, prisutnost porodičnih i rodovskih (plemenskih) »općina« (община), porodično-bračni odnosi; duhovna kultura; kalendarski običaji i rituali, karakteristična svojstva narodnog života, narodske i folklorne svečanosti; tradicionalna vjerovanja.

No, navedeni se obrazac pokazao u nizu slučajeva kao neprikladan jer su neki predjeli svijeta zasad etnografski još nedovoljno proučeni.

Brojnost naroda u priručniku data je na sredini 1985 (za narode Sovjetskog Saveza skreće se pažnja i na brojno stanje utvrđeno popisom stanovništva od 1979). U golemoj većini slučajeva brojčana iskazivanja jesu procjene. Prijeku potrebu da se upotrijebe baš takvi iskazi priređivači opravdavaju time što malo koji službeni materijal popisa stanovništva imaju nedvojbene podatke o

brojnosti naroda. Naime, istom u malobrojnim zemljama svijeta u popisnim upitnicima postoji pitanje o nacionalnoj pripadnosti, ali čak i onda kad takvo pitanje postoji, metodologija odjeljivanja naroda dosta često pobuđuje izrazite nedoumice. Najčešće pak u popisnim materijalima postoje jedino zaobilazni podaci što ih je — u skladu s naročitim metodologijom razrađenom u sovjetskoj etnografskoj znanosti — upotrebljavao autorski kolektiv radi određivanja (procjene) brojnosti naroda u ovoj publikaciji.

U radu s ovim priručnikom potrebno je prisjetiti se da je preciznost podataka o brojnosti raznih naroda različita. Brojnost nekih etnosa odmjerena je s pomoću ekstrapolacije na sredini 1985. objavljenih popisnih materijala (kad metoda etnostatističkog proračuna pobuđuje povjerenje i ako je popis stanovništva bio obavljen u vrijeme koje je neposredno prethodilo), brojnost drugih postavljena je kao rezultat analize različitih, katkada veoma neskladnih pokušaja kvantitativnog proračuna stanovništva koji nemaju svojstvo popisa; u prilično izuzetnim prilikama brojnost etnosa utvrđena je na temelju neizravnih činjenica o opsegu područja na kojem su rasprostranjeni, naravi naseljavanja i sl.

U trećem dijelu stavljene su natuknice o glavnim etnografskim (i etnološkim) shvaćanjima i stručnim izrazima, a isto tako natuknice-tumači s objašnjenjem stručnih riječi što su rabljene u osnovnom tekstu prilikom karakteriziranja načina života i kulture naroda. U njemu je rastumačeno otprilike 150 termina na koje se nailazi u natuknicama o pojedinim narodima a koji se odnose u prvom redu na tradicionalno društveno uređenje.

Najposlije, u četvrtom su dijelu date i karakteristike etničkog sastava stanovništva pojedinih velikih područja (Sovjetskog Saveza, Evrope bez Sovjetskog Saveza, Azije bez Sovjetskog Saveza, Afrike, Amerike, Australije i Oceanije), a isto tako i tabelarni pregledi (autor: S. I. Bruk) etničkog sastava stanovništva svih zemalja svijeta, brojnosti pojedinih rasnih grupa i njihove raspoređenosti po velikim područjima, te brojnost naroda po jezičnim porodicama i skupinama (u 1985).

Osim ove četiri cjeline u enciklopedijskom priručniku *Народы мира* još

se nalazi kratak predgovor i kazala (iscrpno kazalo etnonima i bogato predmetno kazalo s popratnim bilješkama).

Uza sve nabrojeno, publikacija sadržava i oko 2000 ilustracija, najvećim dijelom u boji, a također i nekoliko karata u boji (kartu suvremenih rasa svijeta, političku kartu svijeta, etničke karte Evrope (bez Sovjetskog Saveza), Afrike, SSSR-a, Sjeverne i Srednje Amerike, Južne Amerike, Azije (bez Sovjetskog Saveza) te Australije i Oceanije).

Sve ovo govori o tome da je pred nama prilično kompetentan i informativan priručnik o narodima svijeta. I premda je gotovo neumjesno tražiti nedostatke kad je riječ o ovakvoj vrsti literature, ipak bi se možda mogla staviti poneka nezaobilazna primjedba. Kada se radi o provođenju zadatog obrasca, o vrsti podataka, o priručnikom obuhvaćenim etnijama, čini se da je posao uglavnom obavljen dosljedno prema raspoloživim mogućnostima i sa ne malo truda.<sup>5</sup> Jedino je šteta što priređivači nisu predvidjeli da se samoimenovanje naroda napiše (i) po etimološkom pravopisu.

Cijelom strukturom i načinom prilaza predmetu, i uza sve moguće primjedbe, ovo djelo ostavlja dojam o naporu da se o narodima svijeta govori istinito<sup>6</sup> i znanstveno korektno.

Josip Kumpes

<sup>5</sup> Teško je zaključiti jesu li se autori pojedinih natuknica mogli služiti i pouzdanim podacima (barem sa više podataka), jer nije samo po sebi jasno da se — uzmimo za primjer — u Mađarskoj nalazi 14.000 Hrvata, a u SAD 120.000, itd., jer postoje i drukčiji podaci: da se u Mađarskoj nalazi oko 90.000, a u SAD više od 800.000 — (Vidjeti: »Hrvati«, u: *Opća enciklopedija*, sv. 3. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1977, str. 500—01).

<sup>6</sup> »Ja jako volim etnografiju; to je znanost rijetkog interesa, ali kako hoću da bude slobodna, hoću da bude bez političke primjene... Da ne bismo krivotvorili znanost, oslobodimo se davanja mišljenja u tim pitanjima gdje je angažirano toliko interesa. Budite sigurni da će se, ako joj se stavi u zadatak da služi diplomaciji, mnogo puta zateći u flagrantnom zločinu sluganstva. Ona ima bolji posao: sasvim jednostavno tražimo od nje istinu.« (Renan, E. »Što je nacija?«, *Kulturni radnik*, Zagreb, XXXIV/1981, br. 6, str. 100.)

Jovan Trifunovski

## ALBANSKO STANOVNIŠTVO U MAKEDONIJI

Beograd: Književne novine, 1988. 182 str.

Predmet ove studije jest albansko muslimansko stanovništvo suvremene SR Makedonije. Istraživanje je bilo terensko (autor je obišao oko 300 naseља), višegodišnje. U knjizi nema podataka o razdoblju kada je vršeno; možemo tek nagađati da to bijahu sedamdesete godine, budući da je sam rukopis dovršen 1983. Knjiga također nije u potpunosti opremljena znanstvenim instrumentarijem; nema sadržaja, nedostaje sistemizirana bibliografija (navode se referencije u fusnotama), stvarno kazalo i pregled instrumenata kojima su se skupljali podaci. Time je unekoliko smanjena njena vjerodostojnost. Recenzentima knjige (prof. dru Miloradu Vasoviću i prof. dru Petru Vlahoviću) promakao je, osim navedenoga, i ponegdje predznanstveni diskurs knjige; to je diskurs teze bez antiteze. Tako, na primjer, umjesto teorijske i dokumentarne obrade (jedne od najvažnijih) teze o tome da su sjeverozapadni i zapadni dijelovi Makedonije primjeri »onih jugoslovenskih oblasti gde su se u novije doba izvršile ne samo metanastazičke, već i etničke smene stanovništva. Isto se dešavalo i u susjednim oblastima: Metohiji, Kosovu, okolini Gnjlana itd.« (str. 96) nalazimo idiosinkratički idiom usmene predaje: »Niko i nika da neće izračunati koliko je naših muškaraca izginulo u sudaru sa doseljenim Albancima i njihovim kačacima. Zatim, koliko je našeg sveta bilo prisiljeno da se iseli iz svojih sela, pa koliko je naših devojaka i nevesta oteto, koliko je žive stoke opljačkano, koliko je najbolje zemlje oduzeto i slično« (str. 86). Takav diskurs obrade inače legitimno postavljenog problema navodi nas na oprez u prihvaćanju autorova postupka i nalaza; šteta, jer je uložena golem trud i sakupljen (rekli bismo u zadnji čas) hvalevrijedan fond podataka o porijeklu albanskog stanovništva u Makedoniji.

Pa kad već nema sadržaja u samoj knjizi, napravimo ga mi: Umesto predgovora, Poreklo albanskog stanovništva, Uzroci doseljavanja, Načini doseljavanja